

Ο Άνθρωπος ενώπιον του Θανάτου

Ο αρνητισμός της θνητότητας

Ο θάνατος που δεν αποτελεί αντικείμενο θεωρητικού στοχασμού, ο προσωπικός δηλαδή θάνατος, κατοικεί στο χώρο της απορίας. Την απορία διαδέχεται η άρνηση που γεννιέται μέσα από την αδυναμία του ανθρώπου να αμυνθεί μπροστά στο βιολογικό όριο του θανάτου. Στην άρνηση του θανάτου, ωστόσο, υποφώσκει η αναίρεσή του, καθώς αποτελεί μια τάση για απόκλιση από την κανονικότητα της περατότητας, από την οποία εκπηγάζει τελικώς η κατάφαση στη ζωή. [σελ. 103-108]

του Γιάννη Πλεξίδα*

* Δρ Φιλοσοφίας του ΑΠΘ

«Ο Γάιος είναι πράγματι θνητός και είναι σωστό να πεθάνει. Αλλά εγώ, ο Βάνιας, ο Ιβάν Ιλίτς, με όλες μου τις σκέψεις, με όλα μου τα αισθήματα-αυτό είναι εντελώς άλλο πράγμα. Και είναι αδύνατο να πρέπει

να πεθάνω. Θα 'ταν πολύ φοβερό... Αν έπρεπε να πεθάνω, όπως ο Γάιος, θα το 'ξερα καλά. Η εσωτερική μου φωνή θα μου το 'λεγε. Αλλά αυτή ποτέ δε μου είπε κάτι τέτοιο. Εγώ και όλοι οι φίλοι καταλαβαίναμε καλά ότι ήμασταν πολύ διαφορετικοί από το Γάιο. Και να που τώρα... είναι αδύνατον! Και μολαταύτα είναι έτσι. Πώς να το πιστέψω αυτό; Πώς;»¹

Ο Ιβάν Ιλίτς, ο ήρωας του Τολστόι, στέκεται ενώπιον του θανάτου που χάσκει. Για τον ίδιο, ο προβληματισμός για την έλευση του θανάτου δεν αποτελεί αντικείμενο θεωρητικού στοχασμού, αλλά άμεση παρουσία της δικής του απώλειας. Ο θάνατος, για τον Ιβάν Ιλίτς, είναι ο απόλυτα δικός του θάνατος. Για το λόγο αυτό ο θάνατος, στην περίπτωση που είναι ο δικός μου θάνατος, δεν αποτελεί πρόβλημα. Ο Ιβάν Ιλίτς δε βιώνει το θάνατο του Άλλου, το θάνατο του Άγνωστου. Ο θάνατος έχει πάρει συγκεκριμένο πρόσωπο, το δικό του. Ο θάνατος, ως τέτοιος, κατοικεί στο χώρο της απορίας, σε ένα χώρο προγενέστερο και αρχαιότερο του προβλήματος.² Αρχαιότερο με την έννοια ότι συνοδεύει την ανθρώπινη παρουσία από τα πρώτα της βήματα στη ζωή, δεδομένου ότι η απώλεια και ο χωρισμός είναι έννοιες σύμφυτες με τη ζωή. Προγενέστερο με

την έννοια ότι ο θάνατος δεν προβληματικοποιείται, διότι δεν είναι γνωστός, δεν είναι οικείος. Και πώς μπορείς να συστηματοποιήσεις αυτό που δε γνωρίζεις, αυτό που αγνοείς; Το μόνο που, τελικά, μένει είναι η απορία. Το απόλυτο ερωτηματικό.³ Ένα ερωτηματικό που εκθέτει το ανθρώπινο πρόσωπο στο θάνατο χωρίς να είναι ικανό να αντιδράσει, χωρίς να μπορεί να προβάλει κάποια μορφή άμυνας ή αντίστασης.⁴

Και τότε, μέσα από την απορία και τη μη γνώση, μέσα από την αδυναμία να αμυνθεί ο άνθρωπος αναδύεται η άρνηση. Ο άνθρωπος αρνείται να αποδεχθεί τη φυσικότητα και την κανονικότητα του θανάτου, του δικού του, προσωπικού θανάτου. Μπροστά στο ενδεχόμενο της αναχώρησης από την παροντικότητα της ύπαρξης ο άνθρωπος αντιδρά, στρέφοντας το βλέμμα του σε μία άλλη, ίσως σε μία αντίθετη κατεύθυνση. Καμιά εμπειρική ή άλλης μορφής βεβαιότητα⁵ δεν μπορεί να τον κάνει να κοιτάξει κατάματα το θάνατο. Ακόμη και αν υπάρχει μια βιολογική βάση του θανάτου,⁶ αυτή δεν είναι ικανή να ερμηνεύσει και να νοηματοδοτήσει την άπειρη διακοπή του τεθνεώτος από τη χώρα των ζώντων.

Στην άρνηση του θανάτου υποφώσκει η αναιρέσή του. Είναι το πρώτο βήμα, προκειμένου να γίνει ο θάνατος αναιρέσιμος, προκειμένου να θανατωθεί. Αυτός ο αρνητισμός δεν εκπηγάζει από το φόβο ή από την άγνοια για το τι συνοδεύει την απώλεια, δεν είναι ένας αποφατικός αρνητισμός. Διαλεκτικά νοημένος ένας τέτοιος αρνητισμός εμφανίζει την κατάφαση στη ζωή, προκαλεί μια θετική ενεργοποίηση. Ο άνθρωπος αρνείται να δει το θάνατο ως νομοτελειακό του τέρμα, διότι ο θάνατος σημαίνει τον προσωπικό του εκμηδενισμό. Κάθε μορφή βεβαιότητας, εμπειρική, νοητική, ενορατική ή βιολογική, αποδυναμώνεται και χάνει το κύρος της. Ο θάνατος, όσο και αν καθίσταται παρών ως επικείμενη και μη παρακάμφιμη δυνατότητα, φαίνεται να διαψεύδεται ως κυρίαρχη παρουσία.⁷ Η ίδια η ζωή επιτείνει την πεποίθηση της διάψευσης του θανάτου και κλονί-

Ο άνθρωπος αρνείται να αποδεχθεί τη φυσικότητα και την κανονικότητα του θανάτου, του δικού του, προσωπικού θανάτου. Μπροστά στο ενδεχόμενο της αναχώρησης από την παροντικότητα της ύπαρξης ο άνθρωπος αντιδρά, στρέφοντας το βλέμμα του σε μία άλλη, αντίθετη κατεύθυνση.

Η ζωή εδράζεται
στην πολυπλοκότητα,
εδράζεται στην
πολυσημία και στην
αοριστία. Και ο
θάνατος είναι ένα
όριο, το έσχατο
όριο που πρέπει να
ξεπεραστεί, ώστε να
νιώσει ο άνθρωπος
ελεύθερος.

ζει την αναγκαιότητά του. Μεταποιεί τη βεβαιότητά του σε αβεβαιότητα, την αναγκαιότητα του σε ενδεχομενικότητα. Σε αντίθεση με την κλασική θερμοδυναμική, όπου όλα εξισώνονται και οδηγούνται σε θερμοδυναμική ισορροπία ή μέγιστη εντροπία, όπου η ζώσα ανθρώπινη ύλη μετασκευάζεται σε ένα αδρανές σώμα ύλης,⁸ η θερμοδυναμική των 'δομών έκλυσης' επισημαίνει τη φυσική τάση των υλικών συστημάτων προς διαφοροποίηση, τάση προς εκμετάλλευση των διακυμάνσεων για να δημιουργηθεί τάξη.⁹ Αυτό σημαίνει ότι τα υλικά συστήματα, ένα εκ των οποίων είναι και ο άνθρωπος, τείνουν να παραμένουν εν ζωή, τείνουν να αποκλίνουν από την κανονικότητα της περατότητας.¹⁰ Η δημιουργία ενός ζώντος οργανισμού από δύο άλλους φανεώνει αυτή την τάση για παραμονή στην ύπαρξη, τη συνέχιση και τη διαδοχή της παρουσίας.

Η ζωή εδράζεται στην πολυπλοκότητα, εδράζεται στην πολυσημία και στην αοριστία. Και ο θάνατος είναι ένα όριο, το έσχατο όριο που πρέπει να ξεπεραστεί, ώστε να νιώσει ο άνθρωπος ελεύθερος. Ο θάνατος είναι ένα όριο,¹¹ με την έννοια ότι ορίζει τη ζωή και την περιορίζει, τη διαχωρίζει από κάθε μορφή παροντικότητας.¹² Και μπροστά στο ενδεχόμενο της παρουσίας της άρνησης, ο άνθρωπος αρνείται το θάνατο είτε με μια θρησκευτικού τύπου υπερβατικότητα που σχετικοποιεί το θάνατο είτε με μια απλή μη παραδοχή.

Σε κάθε περίπτωση η άρνηση της παραδοχής ότι είμαστε από θάνατο¹³ είναι μια προσπάθεια να κλωνιστεί το βασίλειο του θανάτου που κυριαρχεί στη γη, να πάψει η ζωή να θνήσκει, να πάψει να συγκεντρώνει στα σπλάχνα της την παρατεταμένη θανάτη. Η συμφιλίωση δεν πρόκειται να έρθει ποτέ. Γιατί, πραγματικά, πώς μπορεί να θνήσκει η ζωή; Και από την απορία αυτή εκπηγάει η άρνηση, η άρνηση της άρνησης, η άρνηση της απόλυτης άρνησης που είναι ο θάνατος. Εκπηγάει, τελικά, η κατάφαση στη ζωή.

Υποσημειώσεις

1. Tolstoy Leo, Ο θάνατος του Ivan Illyich, Αθήνα, εκδόσεις Κά-

στανιώτης, σειρά: Μικρά Τσέπης, 1996, μτφρ. Ζήκου Ευγενία, σ. 79.

2. Derrida Jacques, *Aporias*, Stanford, Stanford University Press, σειρά: *Crossing Aesthetics*, 1993, μτφρ. Thomas Dutoit, σ.

12: «There, in sum, in this place of aporia, there is no longer any problem. Not that, alas or fortunately, the solutions have been given, but because one could no longer even find a problem that would constitute itself and that one would keep in front of oneself, as a presentable object or project, as a protective representative or a prosthetic substitute, as some kind of border still to cross or behind which to protect oneself».

3. Levinas Emmanuel, *God, Death and Time*, Stanford, Stanford University Press, σειρά: *Crossing Aesthetics*, 2000, μτφρ. Bergo Bettina, σ. 113: «The question that the nothingness of death raises is a pure question mark. A question mark entirely alone, yet marking also a demand», σ. 21: «The point that death seems to mark in our time is a pure question mark: the opening onto that which provides no possibility of a response. An interrogation that is already a modality of the relationship with the beyond of the being».

4. Derrida Jacques, *Adieu*. Επικήδειος για τον Emmanuel Levinas, Αθήνα, εκδόσεις Άγρα, 1996, μτφρ. Μπιτσώρης Βαγγέλης, σ. 15.

5. Αναφέρομαι σε αυτό που ο Max Scheler όρισε ως 'ενορατική γνώση του θανάτου', βλ. Scheler Max, *Θάνατος και μετά θάνατον ζωή*, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτης, στη σειρά: *Ελάσσονα Φιλοσοφικά*, 2003, μτφρ. Παπαγιώργης Κωστής, σσ. 24-75, βλ. ενδεικτικά σ. 25: «Ακόμα και αν ήταν το μοναδικό ζωντανό πλάσμα επί της γης, ένας άνθρωπος θα ήξερε πάντα ότι ο θάνατος θα τον καταβάλει. Θα το ήξερε ακόμα και αν δεν είχε δει ποτέ του άλλα έμβια όντα να υφίστανται τη μετατροπή σε πτώμα».

6. Clark William, *A Means to an End. The Biological Basis of Aging and Death*, New York-Oxford, Oxford University Press, 2002, σσ. 149-168.

7. Για το κριτήριο της διαψευσιμότητας βλ. Popper Karl, *Logik der Forschung*, Tübingen, 1976, σ. 256.

8. Schrödinger Erwin, *Τι είναι η ζωή*, Αθήνα, εκδόσεις Π. Τραυλός-Ε Κωσταράκη, 1995, μτφρ. Σαμπετάη Βίκυ, σσ. 98-105.

9. Jacquard Albert, *Εγώ και οι Άλλοι. Μια γενετική προσέγγιση*, Αθήνα, εκδόσεις κάτοπτρο, 2002², (1995¹), μτφρ. Καζλαρής Χάρης-Μάμαλης Αλέκος, σ. 134.

10. Atlan Henri, *Το τέλος της αυτοκρατορίας των γονιδίων. Προς*

νέα παραδείγματα στο χώρο της βιολογίας, Αθήνα, εκδόσεις Leader Books, 2003, μτφρ. Λάκκα Λαοκρατία, σσ. 37-39.

11. Αμμώνιος, Εξήγησις των πέντε φωνών, *Ammonius in Porphyrii isagogen sive quinque voces*, στη σειρά: *Commentaria in Aristotelem Graeca*, 4,3, 1.7-10: «[...] ορισμός δε λέγεται από μεταφοράς των εν τοις χωρίοις όρων: ώσπερ γαρ εκείνοι περιλαμβάνουσι το χωρίον και χωρίζουσι αλλοτρίων, ούτω και οι ορισμοί περιλαμβάνουσι το πράγμα και χωρίζουσι των άλλων απάντων».

12. Γρηγόριος Νύσσης, *Εις τον βίον Μωυσέως*, *Sources Chrétiennes*, 1.5.12-14: «[...] παν αγαθόν τη εαυτού φύσιν όρον ουκ έχει, τη δε του εναντίου παραθέσει ορίζεται, ως η ζωή τω θανάτω και το φως τω σκότει [...]».

13. Pessoa Fernando, *Το βιβλίο της Ανησυχίας*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1997^α, (1989^β), μτφρ. Σπυράκου Άννυ, σ. 159.

